

Kazinczy és a Debreceni Grammatika kortörténeti háttere – csinosodás, ízlés és idegenszerűség

Gáborjáni Szabó Botond

ny. egyházkerületi gyűjteményi
igazgató, Debreceni Református Kollégium

A téma szakirodalma főként a *Debreceni Grammatika* Kazinczy általi értelmezéséből eredezteti a széphalmi vezér és a helyi értelmiség ellentétét, így a város nevéből kreált pejoratív fogalmat is. A „debreceniség” konferencia¹ tanulságaira, és a konferenciakötet néhány tanulmányára reagálva² terjedelmi okokból sem foglalkozhattam a *Grammatika*³ (továbbiakban *DGr*) tartalmának vitatott elemeivel, értelmezéstörténetével, és a nyelvújítás korának jellegzetességeivel. Az utóbbiak közül ezúttal a „tsinosodás”, az ízlés és az idegenszerűség korabeli fogalmának néhány sajátosságát vázolólok.

Kazinczy *DGr*-val kapcsolatos indulatainak hosszan tartó hevesességét a köznépre hivatkozó mű köznyelvi normája magyarázza. A magas műveltséget favorizáló mester már azt is nehezen tudta megemészteni, hogy a köznyelvi úzus egyáltalán befolyásolhatja egy író egyéni nyelvalkotását. A konfliktus lényege abból ered, hogy a széphalmi mester nem csupán a nyugati irodalmi mintákat közvetítette – ez tekinthető életműve egyik legnagyobb eredményének –, hanem – amit már számos kortársa is erősen vitatott –, magát a magyar nyelvet is a nyugati nyelvek sajátosságai szerint kívánta „modellezni”.⁴ Miközben a *DGr* a magyar nyelv egyedi vonásait, „különös és magános tulajdonságait” védelmezte (Előljáró Beszéd XX.), Kazinczy gyakran az idiómákat is tükörfordítással adta

¹ DEBRECZENI Attila, *A debreceniség, Kazinczy és egy nyelvi paradoxon születése* In: *A debreceniség mintázatai, Városi identitás és a lokális emlékezet rétegei a kora újkortól napjainkig*, Főszerk. FAZAKAS Gergely Tamás, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2020. 37. (A továbbiakban: *Mintázatai*, i.m. 2020.)

² GÁBORJÁNI SZABÓ Botond, *Hitvitáktól a grammatikusok dühéig, a debreceniségtől a cívismentalitásig*. In: *Studia Litteraria*, 2021/1–2, 277–311.

³ *Magyar Grammatika mellyet készített Debreczenbenn egy Magyar Társaság*, Bétsbenn, a Magyar Hírmondó Íróinak költségével, 1795.

⁴ „Nyelvünket kell e, szabad e, a' Nyugoti nyelv geniusa szerint modellezni...”
KAZINCZY Cserey Farkasnak, Ér-Semlyén, Mart. 31d. 1805, In: KAZINCZY Ferenc, *Levelezése*, kiad. (I–XXI:) VÁCZY János, III., 303. 741.sz. (A továbbiakban *Kaz Lev.*)

vissza.⁵ Míg az egyik fél esztétikailag is borzalmasnak vélte az idegenszerűséget, addig a másik fél stiláris megújulást és emelkedettséget remélt ugyanezek-től. (A stiláris megújulás és emelkedettség követelésére viszont a Kazinczy által ostromozott populáris irodalom szerzői is bőséges okot szolgáltatottak.) A *DGr* szerzői gárdája korántsem állt egyedül véleményével. Kármán József szerint „Elborította a’ sok Kortsszók’, idéetlen Faragású, Hangú, a’ Nyelv’ Természetével ellenkező, és Fület sértő Kortsszók’ Sáskaserege egész Litteraturánkat, – és ezt Nyelvmívelésnek neveztük!”⁶

A nyelvújítást kísérő féktelen viták kulcsfogalmainak vizsgálata – egy-egy tartalmas üzenetet hordozó palackposta a múltból – illetve ezek kódjainak felbontása közelebb visz a jelenség megértéséhez. E viták durva hangnemt a kor egyes közszereplői is kifogásolták. Norbert Elias szerint a felfokozott indulatok kontrollálása, a személyiségstruktúrák finomodása és az „öszönök modellálása” összefügg azzal a folyamattal, amelynek során a testi fenytések, és az erőszak gyakorlásának monopóliuma fokozatosan az állam kezébe kerül.⁷ Kazinczy – aki súlyos okkal jegyezte föl, hogy „hátra vagyunk a’ lelki culturában”⁸ – önéletrajzi műveiben, saját családjával kapcsolatban is páratlanul éles képét adta annak a világnak, amelyben számtalanszor felülkerekednek „fortélyok és durvaságok,” a gyűlölködés és a nyers fizikai erőszak.⁹ Tartalmilag ide sorolható írásai olyan pótolhatatlan részletekkel szolgálják a 18. századvég társadalmának megértését, hogy azok akkor is örökké megőriznék szerzőjük nevét, ha nem született volna egyetlen sor egyéb írásműve sem. (Érvényes ez akkor is, ha kutatói a „feljegyzéseiből válogató szépíró” legalább annyira érzékelik Kazinczy hasonló alkotásai-ban, mint az események „hiteles dokumentálóját”.¹⁰)

Az önéletrajzi forrásokban megjelenített, minden tekintetben „csinosodásra” szoruló hazai társadalom *esedezésnek* nevezte a hivatalos kérvények benyújtását,

⁵ CSETRI Lajos, *Kazinczy irodalomszemléletének néhány kérdéséről*, In: *Amathus: Válogatott tanulmányok*, 1, (Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2007), 91. (A továbbiakban: *Amathus* 1). Bővebben: GÁBORJÁNI SZABÓ Botond, *A „nyugati modell” és a „szép idegen” problematikája Kazinczy és a Debrecen kapcsolatában*. Megjelenés előtt, várhatólag az *Itk* 2022. évi utolsó számában.

⁶ Idézi TOLNAI Vilmos, *A nyelvújítás, A nyelvújítás elmélete és története*, MTA, Bp., 1929. 73. <http://real-eod.mtak.hu/5352/1/000904140.pdf>

⁷ Norbert ELIAS, *A civilizáció folyamata*, 2. jav., kiad., Gondolat, Bp., 2004, 11–14, és 56–57.

⁸ CSETRI Lajos, *A magyar nyelvújítás kora irodalomszemléletének nyelvfiziológiai alapjairól*, In: *Amathus*, 1, 47.

⁹ Testvérgyűlöletre lásd pl. KAZINCZY Ferenc, *Pályám Emlékezete*, Sajtó alá rendezte ORBÁN László, Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen, University Press, 2009. 116.

¹⁰ ORBÁN László, *A tinta színe, = leleplezett mellszobor, Nyomozások Kazinczy birtokán*, Szerk., Czifra Mariann, Gondolat, Bp., 2009. 247.

és a hierarchia legkülönbözőbb szintjein, így az író életében is mutatkoztak olyan viselkedésformák, amelyek napjainkban agresszióként vagy megalázkodásként hatnak. A szűkebb témánkat hordozó közegre jellemző lehet az „illetlen motskolódónak” minősített Verseghy Ferenc „megdorgálása,”¹¹ mint ahogy a kellenél is többet mond a kor egyetemi viszonyairól, vitakultúrájáról és lapangó feszültségeiről az a forrás, melyben Révai professzor, Budai Ézsaiás – klasszika filológiánk jelentős alakja¹² –, és a kor egyik kiválósága, gróf Teleki László említetnek. A nyelvészprofesszor tanítványai szerint „Révai Miklós... három rendes halgatójin kívül még negyedik is bé’ ment tanítására. Ez egy debretzenyi zsidó, arabs, és más napkeleti nyelvekben turkálló Ézsaiás tanítványi közül egy... Teleki Gróf kliense. Miklós allig kezdte el tanítását, erre fordulván tudé magyarul! kérdezte. Certe¹³ tudok, felele ő, és pedig székely vagyok, magyarul a’ Debretzenyi nagy Grammatikából tanultam. Erre tudod már, Miklós mit felelt! kezd tovább a’ legény ala Teleki ellene mondani, fitymálja állatásait, föl hevül az öreg, semmire kellő buta székely, debretzenyi grammatika bolondja, Teleki számara, tagarodgy oskolámból!”¹⁴

E félig vad kornak létezik néhány alapfogalma a szociokulturális civilizálódás kifejezésére. Vitathatatlanul közéjük tartozik a már említett „tsinosodás” és szinonímái: a csiszoltság, a „simúltság”, a politeness – a politúra szóval is kifejezett „kimíveltetés” – a pallérozás, „excolálás”, vagy mindezek olyan körülírásai, mint az „urbanitás tónusa”.¹⁵ Tartalmilag ide sorolható az erkölcsök finomodása, melynek külső jelei az udvariasság, az illemtudás, és a „részletesen szabályozott” jó modor. Az udvariasság, a „courtois” érintkezési formák (courtesy), és „udvari” normák a királyi és főnemesi udvarokon keresztül hatottak az európai

¹¹ *Versegi Ferentznek megsalatkozott illetlen motskolódásai a Tiszta Magyarországnban, Mellyeket ... méltán megdorgál, Révai Miklósnak buzgó hív tanítványa, 's igaz tisztelője Fényfalvi Kardos Adorján* [FERENCZY János], Pesten, Trattner Mátyás' betűivel, 1806.

¹² BORZSÁK István, *Budai Ézsaiás és klasszika filológiánk kezdetei*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 6.

¹³ Hogyne, persze, nyilvánvalóan.

¹⁴ HORVÁT István és FERENCZY János levelezése. A leveleket sajtó alá rendezte az előszót és a jegyzeteket írta SOÓS István, A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, Bp., 1990, 32.

¹⁵ BODROGI Ferenc Máté, *Kazinczy arca és a csiszoltság nyelve Egy önreprezentáció diszkurzív háttere*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012. 63–64.; BODROGI Ferenc Máté: „Fornni kell a bornak ha valaha tiszta akar lenni” (*Nyelvművelés volt-e a 'nyelv művelése' a nyelvújítás korában?*), Magyar Nyelvjárások, XLIII., Debrecen, 2005, 92.

polgárság felső köreire, és általuk a társadalom szélesebb rétegeire.¹⁶ Jóllehet – például az arisztokrata Shaftesbury – „megőrzi az udvariasság fogalmának elitista felhangjait”, az angolszász fogalomhasználatban a német felfogásnál markánsabban jelenik meg az urbanitás és a kereskedelem, az eszmék és áruk cseréje, noha a társalkodás csiszoltsága hasonlóképpen dominál.¹⁷ Amikor a *DGr* a magyar nemzet ékesedésének jeleként a francia, német és olasz nyelv, illetve szokások szeretetét említi, szintén a „csinosodás beszédmódját”¹⁸ alkalmazza: az élen járó nemzetek ismeretében „a kereskedelem virágzóbbá, az idegen Nyelveken íratott jó könyvek esmértesekké és használatosokká lettek; az atyafiságos szeretet és társalkodás szívesebbé, érezhetőbbé és állandóbbá vált közöttük...” (Előljáró Beszéd, XIV–XV.)

Pápay Sámuel, a korszak egyik alapművének írója, úgy vélekedett, hogy felső nemességünk és előkelő polgárságunk ugyan „ki tsinosodott”, de annyira „idegen íz szerént... hogy az a' kitsinosodott hazafiaknak nagyobb részében... az igaz Magyar Charactert csak nem egészen ki óltotta.”¹⁹ Ez a mondat magyarázatot adhat Kazinczy talányos megjegyzésére, mely szerint Orczy Lőrinc „*inkább is volt poéta, mint magyar*”,²⁰ és kulcsot kínál Fazekas Mihály enigmatikus soraihoz: „Matyi az én szülöttem. Született 1804-ben, becsületet tanulni ment Kazinczy Ferenc úrhoz, ki még akkor *nőtelen és magyar* volt”.²¹ A téma szakirodalma idézi Szilágyi Márton felvetését, melynek értelmében az utóbbi két kifejezés esetleg tartalmi kapcsolatban állhat, azaz a széphalmi mester katolikus feleségére tekintettel vallási konnotáció gyanítható.²² (Eszerint egy erős felekezeti öntudattal rendelkező református költő szemében az irodalmi vezér azért nem számítana magyarnak, mert vegyes házasságban él, azaz hitvese nem a „magyar vallást” követi.) Noha ebben a korban jóval nagyobb jelentősége volt a vallási hovatartozásnak, mint azt a 20–21. század általában érzékelteti, mégis úgy vélem, hogy ez a megjegyzés szintén Pápay Sámuel iménti mondatának koordináta között értelmezhető. A különös idézet legvalószínűbb jelentése: az a Ka-

¹⁶ Norbert ELIAS, *i.m.*, 56., 68–69. és 93. Az 1736-os Zedler-féle Universal-Lexikon szerint „Az udvariasság kétségkívül az udvarról, az udvari életről kapta nevét.”

¹⁷ KONTLER László, *Az állam rejtelvei, Brit konzervativizmus és a politika kora újkori nyelvei*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1997. 194. és 198.; TAKÁTS József, *Modern magyar politikai eszmetörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 19–21.

¹⁸ TAKÁTS József, *i.m.*, *A csinosodás politikai nyelve*” c. alfejezetben, 20.

¹⁹ PÁPAY Sámuel, *A magyar Literatura esmérete*, Veszprémben, Számmer Klára betűivel, 1808, 4.

²⁰ DEBRECZENI Attila, *Mintázatai i.m.*, 2020, 44–45.

²¹ Fazekas a Lúdas Matyi kiadójához, Kerekes Ferenchez írott, 1815. november 24-i levelét idézi DEBRECZENI Attila, *Kiindulópontok és kontextusok Fazekas Mihály életművének újraértelmezéséhez*, *Studia Litteraria*, 2020/3-4, 44.

²² Uo.

zinczy, aki Szigvárt bírálatában még ugyanúgy kifogásolta az „idegen ízeket”, mint a *DGr*, 1804-ben még „magyarnak” minősült Fazekas szemében. Miután a széphalmi vezér az irodalmi nyelv megújításának legfontosabb „stílusjavító” eszközeként kezdte alkalmazni az idegenszerűségek átültetését²³ (a kortársak nyilvánvaló többsége szerinti magyartalanságokat) – Fazekas valójában nem őt, hanem új stílusát minősítette magyartalannak, mert nálunk ekkoriban „a’ tsinosodás és elnémetesedés tsak nem egy jelentésű kifejezések.”²⁴

Kazinczy minden ellentmondásos megnyilvánulása ellenére haláláig református maradt, ezért a nősilés és a magyarság iménti felekezeti jellegű összekapcsolása Fazekas részéről kevésbé valószínű. Véleményemben megerősít, hogy Vidovics Ágoston plébános – aki a mester germanizmusainak kompromittáló csokrát gyűjtötte össze – ugyanazt üzeni, amire (korábban és jóval tapintatosabban) Fazekas Mihály utalt: „Így szólani annyi e-, mint hosszú német nadrágot viselni; vagy pedig hogy inkább annyi, mint testestől lelkestől német bugyogóba bújni, ’s onnét kifelé kandikálva, mégis magát magyarnak lármázni.”²⁵ Kazinczy megnyilvánulásai a német nyelvvel és kultúrával kapcsolatban éppen olyan sokrétűek, mint a felekezeti és vallási kérdésben. Egyrészt német irodalmi vonzalmi annyira meghatározóak, hogy a 19. századvég irodalomtörténésze szerint „német skémákban gondolkodik és a német ízlést akarja mindenre alkalmazni.”²⁶ Ehhez képest viszont Berzeviczy Gergely kozmopolitizmusával hevesen konfrontálódott, kifejtve, hogy a nemzet felbomlasztása „politikai gyilkosság,” és ő még a sírban is keservesen fog forgolódni, „ha fiam németül és nem magyarul sirat...”²⁷ Úgy tűnik, hogy Vidovics plébános idézett szemlélete annak a kornak a sajátságaihoz sorolható, amelyben a ruházat is csaknem egyértelmű nemzeti attribútumnak minősült, kifejezte az egyének hovatartozását. Mint Kazinczy írja: „Egy nap strimfliben, koszperddel és hajtáskával menék [Bécsben] a’ Karinthiai úczán, ’s meglátám hogy egy ősz bajuszu ember, rongyos köpenyegben, megkocczantá egy semlyesütő’ ablakát. Tudni akarám, melly Vármegyében lakik. Rám mereszti szemeit, ’s csudálkozik hogy magyart láthat strimfliben.

²³ Az idegenszerűségek korabeli fogalmának (az ún. Soloecizmusnak és a Xenológiának) a lényege a nyelv gazdagítása céljából a neológusok által „tudva és akarva” alkalmazott „botlás”, szintaktikai hiba, a nyelvtani és köznyelvi szabályoktól eltérés, hibás mondatszerkesztés.

²⁴ PÁPAY Sámuel, *i.m.* 4.

²⁵ VIDOVICS Ágoston, *A Magyar Neologia Rostálgottatása*, Pest, 1826, 176-177. A szerző elretentő példái között szerepel pl. a „Szűkölködést hagyja fel tenni”.

²⁶ RIEDL Frigyes, *Kazinczy Ferenc és a német irodalom*, Bp., 1878, 9.

²⁷ A vita 1809-ben indult, és 1817-ben kapott nyilvánosságot. MISKOLCZY Ambrus, *i.m.* III. *Reformot! De hogyan? avagy Kazinczy Ferenc és Berzeviczy Gergely vitája*, 94.

»Veszprém Vármegyében, *édes Német Uram!*« felele jószívűleg neheztelve.”²⁸ Csokonai is hozzászólt a kérdéshez, a divatos idegen viselet és a nyelv, a csinosodás és a pökhendi felsőbbrendűség-tudat összefüggéseiről: „Hónallyig érő nadrág, lapos hosszú kalap, pípaszárnak való páltza és láb... a’ nyelv is selyp és erőtelen, a’ minn azok az elpallérozott kis Aziáták perszifláskodnak.”²⁹ Tehát annak ellenére, hogy a magyar–nem magyar ellentétpárt több okból is használhatták vallási vonatkozásban, *a nős és nem magyar úr* példája sokkal inkább a „*tsinos*” külföldi mintát követő elit és az organikus hazai fejlődés híveinek ellentétére utal.

Ízlés és idegenszerűség

A széphalmi vezér és hívei az ízlésre hivatkoztak, és kétségtelen, hogy ezen a téren a mester magas helyekről hívott támogatókat. Eredményei a műfordítások terén mégis sokakban ébresztettek stiláris kételyeket. Mint Goethe fordításában olvassuk: „Még teremtőjévé kell tennem magamat az Ízlésnek e’ népnél. Az emberek készek elfogadni minden benyomást... nekem polgártársaimnál csinált nevem, meghitelem van... 's Sztilém valóbbá, velősebbé dolgozza magát.”³⁰ Úgy vélekedett, hogy a nyelv ismeretéhez szükséges ugyan a tudomány és a filozófia, de még inkább az ízlés, amely az ő felfogása szerint „nem mindég jár együtt a’ Grammatikai tudománnyal, sőt azzal világosan ellenkezik is.” Ezért is nehezményezte, hogy az általa nyelvészként és emberként egyaránt gyűlölt Versegly Ferenc hogyan „arrogálhat magának fő hatalmat a’ Nyelvben”.³¹

²⁸ KAZINCZY Ferenc, *Pályám Emlékezete, i.m.*, 597.

²⁹ Aziáták, azaz ázsiaiak. *Jegyzések és értekezések az Anákreoni dalokra, Cs Vitéz M által*, Bétsben, Pichler Antal betűivel, 1803.

http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_szcsp_05

³⁰ GOETHE, *Cl a v i gó*, 8.

http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_szcsp_20_k

³¹ KAZINCZY, Ferenc, *Pályám emlékezete, i.m.*, 553.

De mit gondolhatunk egy író csalhatatlan ítéletéről, aki Csokonait az alábbiakkal degradálta: „A' babér iszonyú nevével csak az fog élni, a' ki tompa érzeni, hogy a patikai 's konyhai szókkal szép munkákban élni nem szabad...”³² Az 1810-es években már a közeli barát Kis János is az írói ízlés sokféleségére hívta fel a figyelmet: „ezek ilyen, amazok amollyan szót tartanak szépnek...”³³ Következésképpen a korlátlan írói szabadságért folytatott rokonszenves küzdelem a hódolók támogatásával, és némi makacssággal társulva, könnyen vezetett az egyéni ízlés diktátumaihoz és határsértéséhez. Erre a tendenciára utal Fazekas Mihály Kazinczynak és az ő „édes Lantosinak” szánt megjegyzése: „Zabolát nem szenved az ízlés”.³⁴

A helyzet tragikomikus voltát jelzi, hogy egy nyelvújítás divathullámára kapaszkodó szerzőtől született írást, egy „hajnali édes andalmányt” nemcsak bennfentes kortársak, de később a Beöthy-féle képes irodalomtörténet szerkesztői is paródiának, sőt gúnyiratnak vélték...³⁵ Megtörtént, hogy egy „hazafi” huszonöt forintot küldött Pestre egy Kazinczy műveinek kinyomtatásáról szóló, magyar nyelven írott jelentés magyarra fordítására.³⁶ A legtöbb gondot, bajt és ellenérzést a tudatosan alkalmazott idegenszerűségek (Soloecizmusok és Xenologizmusok³⁷) egyre szaporodó, a közösség által elvetett nyelvi megoldásai keltették,

³² KAZINCZY Ferenc, *Tövisek és virágok*, Széphalom, 1811. 47. Bár nem tudhatjuk pontosan, hogyan csengett a babér becsületes neve a kortársak fülében, mégis gyanúra adnak okot a mester hasonló ítéleteitől való gyakori elhatárolódások. A kérdést Kazinczy sajátos nézőpontjából is értelmezi Borbély Szilárd, *Árkádiában*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 2006, 20-22.

³³ Idézi S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai, A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Bp., Balassi Kiadó, 2005, 355.

³⁴ FAZEKAS Mihály, *Az én poézisom*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/fazekas-mihaly-42B8/kisebb-koltemenyek-42BD/az-en-poezisom-42BE/>

³⁵ ifj. VÁNDZA Mihály, *Kupidólt Amor. Egy hajnali édes andalmány teremtménye. A mű Pesten jelent meg 1806-ban, A' búsongó Amor. Egy hajnali édes andalmány' teremtménye* címmel.

³⁶ Lásd BEREKSZÁSZI NAGY Pál, *Penna-háború, nemzeti Nyelvünk' Dolgábann*, Nyomtatott Nem-Pesten, 1820. 26. Helmeczi 1814-es előfizetési felhívása még Kazinczy híveit, a „pesti triászt” is taszította.

³⁷ Kazinczy változó tartalommal használta e fogalmakat, az alábbi értelemben: „a' regulától eltávozni”... „a' szokástól — a' köz nép' szokásától! — eltávozni, ... az idegent követni, ... szókat rövidíteni, ... változtatni, ... új szerkeztetésbe hozni, sőt... szókat teremteni is”. Rövidebb definíciója: „A' Grammatica' törvényeivel és a' szokással meg nem eggyező szóllás.” (KAZINCZY Ferenc, *Tövisek és virágok*, i.m., 45.)

ezen belül a stiláris okból „selypítő –frantziává”,³⁸ németté és olaszszá vált műfordítók aktivitása. A széphalmi vezér Dayka Gábor nagy erényei között is kiemeli, hogy idegen hatások révén „kényes és szerencsés Selypítő”.³⁹ Azt hihetnénk, hogy gúnyos ellenfeleknek tulajdonítható ez a minősítés, melyet valójában elismerésként és önminősítésként használt a széphalmi tábor. Mint a haragvó Kazinczy írja, „ezek a ’ fertelmes hentések’, szappanosok’ ’s sulyomkofák’ nyelvén beszélő puritanusok nem is gyanítják, hogy nekik minden selypítéstől ment verseik ’s prózájok nem ér-fel ezzel...”⁴⁰ Ő maga a selypítés terén nem alkotott kimagaslót, viszont műfordítói tollát az alábbihoz hasonló mondatok százai hagyták el: „Lassandan látszék engem kistrófolni akarni,”⁴¹ ezért „velem a’ leg-szebb főt hagyá látni”, ő pedig „tetszeni hagyandja magának”, majd a „legkedvesebb behatást csinála,” „a’ mellyel azt neki tőle helyre hozni kitelhetnék.” Ime „egy oktan tett, melyet én tőle, ‘s tanácsosaitól nem rettegek.”⁴²

³⁸ Ezen a téren (és eleinte) korántsem Kazinczy működése volt kirívó, a *Bácsmegyey* ajánlásában azonban ő maga is így fogalmaz: „Bóldog, a’ ki BÁRÓTYVAL – a’ selypítő – frantziává vált BÁRÓTYVAL – futni mer! – Nékem nyomdokait tsókolni ... elérte tárgy!” Lásd: Bácsmegyeynek össze-szedett levelei, Kazinczy műfordításai http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_szcsp_20_k

³⁹ Idézi BENKŐ Loránd, *Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében*, Nyelvtudományi értekezések, 113, Bp., 1982, 27.

⁴⁰ Kaz. Lev. III. 28. alapján idézi BODROGI Ferenc Máté, *Kazinczy arca... i.m.*, 231.

⁴¹ KAZINCZY műfordítása WIELAND, Christoph Martin, *A’ Szalamandrine és a’ Képszobor*, Trattner, 1816.

http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_szcsp_20_k

⁴² A főszövegben idézett jellegzetes fordulatok VIDOVICS Ágoston elrettentő példái közül származnak. Lásd *i.m.*, 165, 178, 155, 159. Ami a „behatás”-t illeti, valójában szerencsésebb találmány, mint a „benyomás,” melyet német tükörfordításból fogadtunk be.

Kazinczynak a *DGr*-t illető kritikája – nyelvészeti szempontból – monográfiusa szerint említést sem érdemel.⁴³ A mű előszavában kitüntetett köznép (illetve a vele kapcsolatba hozott irodalomszemlélet) iránti ellenszenvét azonban később az egész alkotásra kivetítette. „... szüntelen azon vagyok, hogy ezt a nyomorult munkát abba a becsbe hozhassam, melyet érdemel”.⁴⁴ E cél érdekében valóban minden befolyását és energiáját mozgósította. Erőfeszítéseinek három indoka ismerhető fel: először a *DGr* igen korai jelentkezése – amely a hasonló elveket valló tekintélyes szerzőket akár tíz–tizenöt évvel is megelőzte⁴⁵ –, másodsor a sokakat kezdettől fogva irritáló nyelvi jelenségekkel szemben ez a munka (utólagos nyelvészeti értékelések szerint is) az első rendszerezett és tudományosan megalapozott ellenvélemény volt,⁴⁶ harmadszor pedig Kazinczy tartott a város korabeli hatásától, igen jól ismerte oktatási, vásárvárosi és vallási vonzáskörét.

⁴³ BÍRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború, Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*, Argumentum, Bp., 2010., 196. E munka egyik terjedelmes fejezete (i.m., 190–222.) kifejezetten Kazinczy és Debrecen kapcsolatát tárgyalja.

⁴⁴ Levelében legfőbb aggodalma (amely a helyi irodalmárok működését tekintve alapatlannak bizonyult) szintén olvasható: „ezeknek tanításaik szerint literatúránk sohse előbbre lépni nem fog.” *Kaz Lev.*, III, 386.

⁴⁵ Lásd S. VARGA Pál, i.m., *A vitapartnerek nyelvszemlélete* c. fejezetben, 351–362.

⁴⁶ TOLNAI, i.m., 75–76. SEBESTYÉN Árpád tanulmánya (*Kétszázéves a „Debreceni Grammatika,” Megjegyzések egy máig tartó vitához*, A Kossuth Lajos Tudományegyetem Nyelvtudományi Tanszékének Évkönyve, XXXIV, Debrecen, 1997. 21–41. <http://mnytud.arts.unideb.hu/sebesty.htm>) BENKŐ Loránd igen kedvező értékelései mellett tárgyalja ANTAL László munkáját is, aki a magyar esetrendszer felismerésének történetéről szólva úgy véli, „minőségi változást az úgynevezett *Debreceni Grammatika* hozott.” SZABÓ T. Attila megállapításai közül kiemeli, hogy a mű „meglepő modernséggel és józansággal nyilatkozik a társadalmi érintkezés következményeként jelentkező kölcsönhatásokról.” Lásd még BÁRCZI Géza, BENKŐ Loránd, BERRÁR Jolán, *A magyar nyelv története*, Tankönyvkiadó, 1967, 83.